

A MONARCHIA MIBENLÉTÉRŐL

Jóllehet Szerbiát is meglegyintette már a demokratikus változások szele, hivatalos körökben továbbra sem igazán ildomos a monarchia, illetve a monarchikus államberendezés témájának felvetése.

A miloševići rémuralommal záruló kommunista diktatúrában kialakult tudatlanságunk és tájékoztatlanságunk sötétsége még mára sem vált igazán átláthatóvá. Komoly és magas tisztségeket betöltő személyek, a saját tapasztalatom szerint, menekülnek ettől a témától, az állásfoglalástól, pedig itt nem holmi-féle titkolni való szektáról, egy jelentéktelen pártocskára által felvállalt ködös gondolatokról van szó, hanem történelmünk és társadalmi valóságunk egy olyan összetevőjéről, ami nélkül nincsen história, elképzelhetetlen a kiegyensúlyozott, féltudatlanságtól mentes múlt- és jelenismeret. Azt hiszem, a „monarchia téma” sokkal többet érdemel, mint egy, a királyi családok magánéletére szakosodott, színes magazinra vetett szórakozott és csúfondáros pillantás.

A régi királyok – a történelem tanúsága szerint –, nagy hatást gyakoroltak az események alakulására, hiszen a szó legszorosabb értelmében véve voltak uralkodók, akik tisztségük fogva birodalmak sorsáról döntöttek. Ki-kinek tehetősége, vérmérséklete és lehetőségei szerint.

A korai feudalizmus „a királyságom a magánbirtokom” szemléletétől az „első az egyenlők között” uralkodóin át az „Isten kegyelméből kormányzó”, majd a felvilágosulás eszméit is segítségül hívó abszolút monarchiáig hosszú út vezetett, hogy aztán a XIX. század győztes polgári forradalmi teljesen megrendítsék ezt a létéhez konok szívóssággal ragaszkodó intézményt.

A monarchia az államhatalomnak, a szuverenitásnak egy fizikai személyben való összpontosítása. A monarchia mint társadalmi-jogi kategória szintén rengeteg átalakuláson ment át a történelem folyamán, alkalmazkodik az új időkhez. „A rendszer szilárdsága nem jelent egyúttal merevséget is” – mondta erről egyszer II. Margit dán királynő.

A monarchia, a dicső múlthoz és hagyományokhoz való ragaszkodás ma éppen a fejlődésben élen járó országokban menti tovább létét, igaz, eredeti funkciójától néha eléggé eltérő formában.

A legtöbb monarchia már nem az, ami volt: azok a trónok, amelyek túléltek a történelem erős támadásait, a politikai hatalmukat adták ezért cserébe, így a mérlegen a királyi kötelezettségek sokszor jóval többet nyomnak, mint a jogok. Bár az alkotmányos monarchiák továbbra is uralkodnak, többé már

nem kormányoznak. Az országuk történeti kontinuitását megtestesítő királyok sokszor úgymond kereskedelmi utazók, a királynék szociális dolgozók, a trónörökösök pedig több egyetemi diplomával is felvérteztek magukat, jövődó feladatuk minél eredményesebb ellátása érdekében.

A témánál maradva szeretnék idézni néhány szemelvényt a világ legtöbb monarchista szervezetét, pártját és mozgalmát tömörítő, londoni székhelyű Nemzetközi Monarchista Liga 1996-os kiadványából: „Az uralkodó a nemzet élő szimbóluma, akivel sokkal könnyebb azonosulni, mint egy alkotmánnyal vagy politikai eszmével. Az uralkodó méltósága és tekintélye növeli és hangsúlyozza a nemzet státusát. Az uralkodó a politika felett áll, nincsen elkötelezve egyetlen politikai párt vagy hatalmi csoportosulás, sem az előző kampányokat sokszor pénzelő üzleti érdekeltségek iránt. Az uralkodó képes a nemzet egyesítésére, képviselve országában minden ott élő emberfajt, vallást, társadalmi osztályt és politikai nézetet, mert nincs szüksége egyik csoport szavazataira sem.”

A közvélemény-kutatások bizonyítják, hogy a mai monarchiákban az uralkodó sokszor jóval népszerűbb, mint az aktuális, választott miniszterelnök. Az uralkodót születése óta arra nevelik, hogy országa államfője legyen, és sokkal több ideje és lehetősége van erre a funkcióra felkészülni, mint egy választott elnöknek. A monarchiákban az emberek legtöbbször előre tudják, hogy ki fogja örökölni a koronát, ami nagyon fontos és pozitív társadalomlélektani momentum. A folytonosság bizonyossága a nemzetnek egyfajta biztonságot nyújt.

Elég csak a XX. században történeteket figyelembe venni, hogy lássuk, a választott elnököket sokszor inkább érdekli a saját meggazdagodásuk és hatalmon maradásuk, mint országuk népe és annak jóléte. (Jó példa erre Dél-Amerika és Afrika diktátorai.)

Egy uralkodó már csak családja története által is évszázadok történelmére tekint vissza és az a célja, hogy nemzetének jólétet és biztonságot teremtsen az utódja országlása idejére is. A legtöbb választott vezető – hatalomra jutását követően – arra törekszik, hogy megszüntesse azt, amit elődjei elértek, és hogy csapdákat állítson fel az őt követő politikai riválisai számára. Egy uralkodónál ez éppen fordítva van: ők elődjeik munkájára alapoznak és arra törekszenek, hogy megerősítsék utódjaik pozícióját.

Egy hosszú ideig hatalmon levő uralkodó rengeteg gyakorlatra tehet szert, így a valóság sokszor a fordítottja a hivatalos elméletnek: gyakran az uralkodó a választott miniszterelnök legjobb tanácsadója.

Ezekhez a gondolatokhoz én még hozzátenném, hogy az uralkodó személye sokszor vonzerőként és egyfajta biztosítékként szerepel a külföldi tőkebefektetések szempontjából is. Henri luxemburgi nagyherceg még trónörökös korában mondta egyszer: „Egy herceg előtt minden ajtó kinyílik” – utalva ezzel sok kimondottan gazdaságérdeklő külföldi utazására hazája gazdasági szakembereinek az élén.

Mára már történelmi tényként könyvelhető el pl. az is, hogy Károly brit trónörökös és felesége, a legendás hírű néhai Lady Diana első hivatalos USA-beli látogatása kapcsán (1985-ben) a velük utazó gazdasági küldöttség 500 millió fontos megrendelést könyvelhetett el a hazai ipar számára.

A monarchia napjainkban is lehet alkotmányos (mint az összes európai országban) vagy abszolút (pl. Ománban, Szaúd-Arábiában, Bruneiben stb.).

Az alkotmányos monarchia esetében is fennáll az uralkodó személyének jogi sérthetetlensége, de a tényleges hatalom a nép által választott parlamentet, illetve a(z uralkodó által kinevezett) kormányt illeti meg.

Az abszolút monarchiában az uralkodó nemcsak jogi felelősség nélkül, hanem korlátlanul, az állampolgárok akaratának akár teljes mellőzésével gyakorolja a hatalmát. A definíció szerint az abszolút monarchia önkényuralmi kinövéseit nevezzük despotizmusnak. Én ehhez hozzáteszem, hogy monarchia nélkül is szép számmal akadtak, és sajnos akadnak ilyen rendszerek a földgolyón, pl. Sztálin, Szaddám Huszein vagy akár Kim Ir Szen rendszerét véve alapul, a tálib rémuralomról, Pol Potról vagy Menigisztu Haile Mariam véres pribékjeiről nem is beszélve.

És itt következik a dolog egy sarkalatos pontja: az eredetileg kizárólagossággal elképzelt köztársasági államforma helyett választott – Franco fasisztoid rendszere helyett – Spanyolország királyt magának, a korábban mindenféle kényúrnak elhíresztelt Szihanuk király másodszori trónralépése óta nem halunk újabb véres eseményekről Kambodzsában, és minden valamirevaló afgán vezető is szívesen mutatkozik a Rómából hazahívott agg király társaságában, és kikéri véleményét, negyvenéves uralkodásának tapasztalatait, hogy a királyi hatalom megdöntése után anarchiába torkollott köztársasági rendszerben, az ezerféle szélsőséges ideológia és fanatikus által szétzilált országban végre reállhasson a rend.

Visszatérve a monarchikus államforma tudományos elemzésére (talán jobbra inkább érdekességként) elmondható még, hogy a monarchia egyik legfontosabb jogi alapja a legitimitás, a „törvényesség”. Erről szól a történelem megannyi trónviszálya, trónkövetelők egymás közötti kegyetlen harca.

A főhatalom legitim birtokosainak a monarchiákban azokat tekintik, akik a vitathatatlan örökösödési szabályok vagy alkotmányos választás (pl. I. Péter szerb királyt a nemzetgyűlés választotta királynak) által meghatározott módon nyerik el a trónt, minden egyéb bitorlás. Sok esetben ha szigorúan nézzük ezt a jogi meghatározást, akkor ma is vannak „bitorlással” a hatalmon levő uralkodóházak. Ez esetben uralmuk azáltal vált legitimmé, hogy a régi rendszerhez visszatérni már nem lehetett (pl. a korábbi dinasztia kihalt), vagy pedig a népnél egy idő után megszűnt az ellenzés, a passzív ellenállás, a nemzetközi életben pedig bekövetkezett legalább a nagyhatalmak részéről az elismerés.

A trónra jutás módját tekintve a monarchia vagy örökletes (amennyiben az uralkodás s a trón bizonyos családban a megállapított örökösödési rend szerint átszálló) vagy választás útján történő, mely esetben a monarcha az arra jogosultak által történt választás alapján szerzi meg a szuverenitását (pl. Kambodzsa, Malajzia, Egyesült Arab Emírségek esetében).

A közelmúltig az európai uralkodóházak az örökösödési rendet csak férfiágra vonatkoztatták, és az elsőszülöttség alapján szabályozták. Az első ország, amely hivatalosan is szakított ezzel, Svédország volt, így az alkotmány 1980-ban történt módosítása által nem az 1979-ben született Károly Fülöp herceg a trónörökös, hanem két évvel idősebb nővére, Viktória hercegnő. A példát később átvette Norvégia és Belgium is, de pl. mára már a jobbra még mindig a merev császári hagyományokhoz ragaszkodó Japánban is azon gondolkodnak, hogy megváltoztatják a 2500 éves dinasztia egyik alaptörvényét, így ott is lehetővé tennék a trón nőági öröklődését.

A monarchák szimbolikus beiktatása uralkodói állásukba a közelmúltig a legtöbb helyen koronázással történt, amelynél a korona feltétele jelentette a közhatalom átszállását egy természeti személyre. A középkori, sőt a Habsburg-uralom alatt is fennálló magyar törvények különös jelentőséggel ruházták fel ezt a szertartást: nálunk a koronázás a trónfoglalás elengedhetetlen része volt. A király csak a koronáztatása után gyakorolhatta teljességgel uralkodói jogait, a magyar főrendek csak a koronás királyt tekintették törvényes királynak, ahogy ezt már Werbőczy is kifejezi.

Napjainkra ez a világ legtöbb országában háttérbe szorult. Az 1831-ben alapított Belgiumban pl. sohasem koronáztak meg egyetlen királyt sem, az 1905-ben újjáalakult Norvégiában is csak az első királyt koronázták meg, V. Olav és V. Harald viszont már csak az oltárra helyezett korona előtt tették le uralkodói esküjüket. Jugoszláviában szintén I. Péter király volt az utolsó uralkodó, akit megkoronáztak és felkentek. Ma Európában egyedül II. Erzsébet megkoronázott fő az uralkodók között. Még a pápák teokratikus monarchiájában is szakítottak ezzel az ősi hagyománnyal, így a pápai hármaskorona, a tiara az utóbbi két pápa fejére már nem került rá.